

EGY FEKETE CENTENÁRIUM

Kétszáz évvel ezelőtt tört ki Pesten
az utolsó pestisjárvány

Az 1739-ik év nyarán félelmetes napok virradtak Pest városára. Egy emberöltő elmúltával másodszer jelentkezett már a város kapuinál az ázsiai vendég, a pestis, vagy mint borzadva nevezték: *a fekete halál*. Az emberek emlékezetében még élt az 1711-ik évi nagy pestisjárvány, mely a Rákóczi-kor zavaival párosulva, annyira elpusztította Pest városát, hogy csak háromszáz lakosa maradt meg utána.

Képek a járvány régebbi multjából

A fekete halál így szokott végezni azokkal az országokkal és városokkal, melyekben megjelent. Irott emlékek vannak róla, hogy Kinában a tizenegyedik század közepén, 1340 táján körülbelül huszonötmillió ember életét pusztította el. Onnan terjedt tovább nyugatra s Kairóban egy nap 15.000 embert, Genovában és környékén egy iramban 400.000, Párisban 60.000, Danzigban 80.000 embert ölt meg s Európa lakosságának harmadrészét pusztította el ebben az időben. Végigsöpört a vész egész Európán délkeletről északnyugatra, Bizánctól és Olaszországtól Svédorszáig legészakabb fjordjáiig és Izland szigetéig; Norvégia lakosságának majdnem felét sirba tette, aztán Magyarországot látogatta meg s elragadta Nagy Lajos királyunk első feleségét, az ifjú Margit királynét. Boccaccionál borzalmas leírását találjuk a pestis akkori pusztításának s a szörnyű betegség körjeleinek, melyeket majdnem 1800 évvel ezelőtt Thukididesz, a görög történetíró éppen úgy ír le, mint ő.

Háromszáz évvel utóbb, 1654-ben, Oroszországot látogatta meg a rém és Samuel Collins, Alexis Mihajlovics cár angol udvari orvosa, 4.800.000-re tette a pestisben elpusztult emberek számát. Az utolsó nagy járvány II. Katalin cárnő korában, az első török háború idején dühöngött. 1771 március havában a moszkvai orvosi konzilium még annyit mert róla kimondani, hogy „rohasztó, járványos lázról van szó, mely bizonyos tekintetben hasonlatosságokat mutat a pestissel.” Csak a hónap második felében szánták rá magukat, hogy kimondják a végzetes szót, hogy pestis. Moszkva számára kétszeresen végzetes volt az az Isten csapása, mert páni rettegésben a nép elkövetett mindent, hogy lerontsa a kormány egészségügyi rendszabályait. Például március és április havában a halálesetek ezreiből csak kettőt jelentettek be a hatóságoknak. Közben a járvány mindjobban elharcpódzott. A város kihalt utcáin a forró nyári hónapokban csak azokat a viaszkosvászonruhába öltözött, arcukat kátrányos álarccal védő fegyenceket lehetett látni, kik hosszú csákyáikkal vonszolták és hányták fel szekereikre az utcákon százával heverő halottakat. A járvány szeptemberben érte el tetőpontját. E hónapnak tizenegyedikén Szaltikov Péter Szenenovic gróf, a város főparancsnoka, ezeket írta a cárnőnek küldött jelentésében:

„A betegség oly mértékben dühöng, hogy nincs az a lehetőség, mellyel erőt lehetne venni rajta. Legjobb, ha mindenki csak magára gondol. Moszkvában naponta 835 ezer ember hal meg, nem szólva azokról, kiket az emberek a vesztégyártól való félelmükben titokban földelnek el. Naponta hatvan és annál is több haldokló fetreng az utcákon... Kérem császári felségedet, hogy engedjen szabadságra mennem ebben a szörnyű időben...”

A fáradt öreg ember nem is várta meg a cárnő engedelmét. Ő, ki Kunersdorfnál megverte Nagy Frigyeset, nem bírta tovább és falusi birtokának csöndjébe menekült. Már két nappal azután híre futott a birodalomban, hogy meggyilkolták Ambrozius érseket s öle, pusztítva lázadt fel a moszkvai nép.

Igy volt az mindig a pestisjárványok idején. Megírta már a tizenegyedik századbéli krónikás is: „Ennek az iszonyu dögvésznek, mely Kinától Izlandig terjed, ördögi szenvedések és a törvény ellen való általános lázadás a kísértői. A halottak és a halállal vivődők közt részeg csapatok trágár dalokat énekelve botorkálnak s orgiát ül a fékétvesztett érzékiség.”

Pest város megpróbáltatása 1739-ben

Ilyen rémületet keltő volt a pestis, az áldozatainak testén keletkezett vörös vagy fekete daganatokkal, melyek előre jelezték

a rövid idő alatt bekövetkező halált. Ilyen volt ölt erejében 1739-ben Pest városában is. Lelkében kétségbeesve fogadta az 1711-iki nagy csapás után újra megnépesedett város a falainál ismét jelentkező ázsiai vendéget. A hatóság a vidéken már 1738-ban kiűtött járvány hírére megtette a „megfelelő” intézkedéseket. Akkori feljegyzés szerint „nem csak a város kapuinak őrsége kétszerezettelt meg, de még a város alsó cölöpkérite is örökkel látatott el”.

Budán egy házban már ennek az évnök novemberében fellépett a járvány s e ház valamennyi lakója elpusztult. Ennek folytán egy a városi hatóság, valamint a helytartótanács „erélyes” rendszabályokat léptetett életbe, amennyiben a többi közt felállított egy kórházat egy főnökkel és négy betegápolóval.

De abban az évben még mindig nem történt nagyobb baj. Ellenben a következő, 1739-ik év tavaszán, május hóban, teljes erővel kitört a pestis. A kórház csakhamar megtelt betegekkel, úgy hogy még egy magánházat is bérbe kellett venni hozzá, a kormány pedig Bécsből Sallier orvost rendelte Pestre.

„A járvány”, írja a pestvárosi plébános 1739 augusztus hó 14-én Esterházy Imre gróf hercegprimásnak, „oly nagy mértékűt öltött, hogy nem hagyhatjuk el a várost. A templomok zárva. Azokból a házakból, melyekben felütötte tanyáját a pestis, kihordanak minden ingóságot, buroktól elégetnek, az egészséges embereket vesztégyár alá vetik, a betegeket kórházba viszik s így a szülők gyermekeiktől, a férj feleségétől elválasztatnak, hogy egyik a másikat nem ápolhatja. A szerviták perjele Szarkander atyát, ki a magyar, német és tót nyelvet érti, az ő saját ajánlkozása folytán a közokmányokhoz rendelte ki. Nagy szomorúságunkra ugy a páter, valamint az ő felsége által iderendelt orvos ugyanazon az egy éjszakán megbetegedett, és míg az orvos a járvány áldozatává lett, addig a jó páter az isteni Gondviselés megmentette, s ő, visszanyerve egészségét, szent hivatásában — a betegek nagy vigaszára — épp oly lelkiismeretességgel, mint buzgón járt el újból.”

Ugy látszott, hogy a járvány ezuttal október havában teljesen megszűnt, de már ugyanannak a hónap 26-án Szaniszló szerzetes atyá váratlanul meghalt pestisben, a betegség novemberben újra elterjedt s csak a következő 1740-ik évi március havának elején szűnt meg végképpen. A járvány ezuttal nem lépett fel oly vehemenciával, mint 1711-ben s összesen 253 áldozatot követelt. Március 19-én a városi plébániatemplomban megtarthatták a hálaadó istentiszteletet Szarkander és Adalbert szervitá atyáknak, a kórházi betegek vigasztalóinak segédletével, s a szentbeszéd, melyet ez alkalommal a pestisből kigyógyult Szarkander atya mondott, „oly nagy és általános tetszésben részesült, hogy a város egy arannyal jutalmazta őt.”

Mi történt 1711-ben?

Az 1711-iki járvány! Pest város történetének azokat az 1939-ikéinél végtelenül szomorubb napjait rövidegükben is megíró feljegyzések öröklítik meg a pesti szervitá konvent naplójában, melyet nagy szorgalommal vezetett a rendház akkori szuperiora. A derék alperjel nehéz időben vette magára a rendház kormányzatának terhét. A pesti konvent a mondott esztendőben éppen huszonhárom éve állt fenn I. Lipót király és német-római császár jóindulatából. A szerzetesek boldogan éltek volna egyszerű otthonukban — a nyári alkonyatokon ki-kijárva a budai hegyekben levő szüleikbe —, ha május havában ki nem tör az ázsiai pestis, mely az alperjelen és a belvárosi plébánost helyettesítő, tehát a konventen kívül lakó pater Sylveriuson kívül huszonkét nap leforgásán belül a ház valamennyi tagját sirba vitte.

Holdtölte lévén, a sebész nem adhat orvosságot

A szerencsétlenség 1711 május 31-én szakadt a rendházra. Az alperjel ezen a napon a következő bejegyzést tette latin nyelven a ház naplójába:

„Este elküldöttem a sebészért, hogy rendeljen valamit Viktor testvérnek, kit nagyon erőltetett a hányás.”

A következő napok feljegyzéseiből meg-

tudjuk, hogyan halt ki lassankint a szerzetes. De kitűnik belőlük az is, hogy az orvosi tudománynak mily megdöbbentően gyarló készenléte fogadta huszonhárom évvel ezelőtt az ázsiai vendéget.

Junius 1-én ez áll a naplóban: „A sebész nem jött el, azt adva okul, hogy ma holdtölte lévén, nem adhat semmi orvosságot, a beleg várjon holnapig.”

Junius 3-án: Reggel félhat órákor Viktor testvér azzal a kérdéssel fordult hozzám, hogy én mondom-e az első szentmisét? Igennel feleltem, de minthogy nagyon bágyadtan találtam, utasítottam, hogy csak fekiúdjék vissza ágyába. Szentmise-áldozásom után ismét eljött a sebész s minthogy ő is nagyon megváltozottknak találta a beteget, azonnal izzasztószert rendelt. Midőn kétórai távollét után visszatértem a házba, Sylverius atyával találkoztam, ki azzal a szomorú hírrel lepelt meg, hogy Viktor testvér oly gyorsan halt meg, hogy alig volt ideje feloldani büncét. Egyrésztől a gyorsan bekövetkezett elhalálozás, másrésztől ama szállongó hírek miatt, hogy több helyen kiütött volna a pestis, elküldtem Sylvester atyát, hogy kérje fel a városbíró, küldené el a városi főorvost a haláleset megvizsgálása végett, nehogy ok nélkül meggyanusítsák a rezidenciát. A főorvos, ki a sebészsel együtt megvizsgálta a halottat, testén pestises kiütéseket vélt felfedezni, de a sebész azokat májfoltnak nyilvánította. A rezidenciát tehát nem zárták be, mégis utasítottak bennünket, hogy négy napig ne menjünk ki a házból.

A négy napig vesztégyár minden különösebb baj nélkül mult el, úgy hogy junius 7-én az alperjel beharangoztatott, s a misére nagy közönség gyűlt egybe.

Páduai Szent Antal napján, junius 13-án, az alperjel a szentferenci diákok templomában misézett. Mikor — az ebédre való meghívást sürgős teendői miatt nem fogadva el — hazatért, Bálint testvért, a szakácsot betegnek találta és izzasztószertől gyógyító teát adott be neki. „Azután nyomban a sebészért küldöttem”, írta az alperjel a ház naplójába s hozzátette: „A jó ember, kikérdeze a beteget, kinyilatkoztatta, hogy a testvérnek kezdődő gyomorláz van, s e baj enyhítésére megfelelő orvosszert adott.”

Harmadnapra, junius 15-én a sebész vörös és fekete foltokat talált a betegen; mindazáltal azzal biztatta a szerzeteseket, hogy a testvér néhány nap alatt meggyógyul.

Minthogy pedig arról biztosította az alperjel is, hogy Bálint testvér állapota vesztélytelen, az alperjel junius 16-án reggel négy órákor kiment Budára, a szülőhegyre. Nem sokáig pihenhetett, mert egy küldőne utána vitt egy levelet, melyben Boldizsár atya arról értesítette, hogy Bálint atya kiszűnődött. „Mikor hazajöttem”, írta e napon az alperjel a rendház naplójába, „két ide nemrég áthelyeztettem atyát málháknak a földszintről az emeleti szobákba való átszállításával elfoglalva találtam. Nagyon leverték voltak s azt jelentették, hogy a városi főorvos, megvizsgálva Bálint testvér tetemét, az elhalálozás okául a pestist találta s ennek folytán elrendelték az egész rezidenciának vesztégyár alá helyezését.”

Bálint testvér már aznap éjszaka egész csendben, minden tulajdonával együtt, örök nyugalomra helyezték a szomszéd temetőben, mely a mai város háza egy részének helyén volt.

A kolostor kihalt

A következő bejegyzések megrázó egyszerűséggel beszélnek el a rendház kihalásának történetét, mely junius havában már véget is ér. A dráma így folyt le a napló szerint:

Junius 17-én: Délben Amideus atya nagy elgyengülésről panaszkodott s leveles után lefeküdt. Két órákor Sylverius atya, ki a városi plébánost helyettesítette, a szomszédos ház falához jött. Én meg Boldizsár atya hozzamentünk és kértük, segítsen szorult helyzetünkön és küldjön orvost a beteg Amideus atyához, nekünk pedig szerezzen szakácsot, mert nagyon fáradtságos a falon átvenni az ételeket. Délután öt órákor megjelent Fischer János ur, a városbíró küldöttje s én közöltem vele, hogy Amideus atya lefeküdt és nagyon gyöngye, valamint Boldizsár atya is nagyon elcsüggedten jár föl és alá. Este hét órákor aztán eljött a főorvos, ki mindkét atyát betegnek találta. Ennek következtében még az est folyamán elláttam őket az utolsó kenettel.

Másnap, junius 18-án, az áll a naplóban, hogy a betegeket kezelő főorvos csak délután hat órákor jött el újból, még pedig ittás állapotban. A városbírónál, hol Sylverius atya panaszt tett a hanyagsága miatt, a főorvos azzal mentelte magát, hogy képtelen egyidőben künn a nagy közokmányban és bent a városban gyógyítani a betegeket.

Junius 19-én ezt írta az alperjel a naplóba: „Reggel kilenc órákor Amideus atya hívott, hogy mennék a halálához közelálló Boldizsár atyához, ki rövid idő múlva csakugyan kiszűnődött. Délután négy órákor a főorvos értesített, hogy a közokmányban felállított egy kis fabódét, oda fogja elszállíttatni az éj folyamán az elhalt és a beteg atyát. Ekkor Amideus atya meggyónt s előbb őt, aztán a halottat átszállították a közokmányba.

Most az utolsó három nap bejegyzéséi következnek:

Junius 20-án: Nyolc órákor, midőn reggeli imádságot végeztem a kertben, a „Hosszu Mond” néven ismert lakatosmester, azzal a tudósítással jött hozzám, hogy utasítás van, hogy lakatot rakjon a rezidenciára. De én arra kértem, hogy mindennek előtt hívja el Sylverius atyát, ki által óvást jelentettem be a lezárás ellen, mindaddig, míg meg nem gyóntam és meg nem áldoztam; mondván, hogy azután történhet, Isten nevében, aminek történnie kell.

Junius 21-én, vasárnap: Ma meggyóntam, a szentmise alatt meg is áldoztam.

Junius 22-én: Amideus atya reggel öt órákor a közokmányban kiszűnődött.

Pest népének pusztulása

Most már egyedül maradt a kihalt kolostorban a szegény alperjel. A hatóság vesztégyár alá akarta helyezni a városon kívül. De mikor ő hírt vette, hogy abban az esetben porrá égetik a rezidenciát, a kolostorban még meglévő feljegyzések szerint nem akart távozni fellebbvalóinak beleegyezése nélkül. Emiatt sok ellensége támadt s ezek utóbb ki is vitték, hogy máshová helyezték át.

De míg ez megtörtént, még sok nyomoruságot látott a városban, melynek lakóit hathetedrészben elvitte a pestis.

A bécsi eset 1898-ban

Ilyen volt az 1711. évi pestisjárvány Pesten. Harmincegy évvel utóbb — most kétszáz esztendőre — mint láttuk, vészesen bár, mégis csökkent erővel támadt, mint ahogy idő múltával minden járvány visszahúzódk fészkeibe. A tizenegyedik században Európa népeinek egyharmadát ragadta el, de a tizenkilencedikben és a huszadiknak elején már csak tengerjáró hajók hurcolták be néha Európa egy-egy kikötőjébe: Hamburgba, Triesztbe, Glasgowba, Lisszabonba. A most már fejlett orvostudomány teljes fegyverzettel fogadta s minden esetben hamarosan erőt is vett rajta. Negyvenegy évvel ezelőtt, 1898 októberében történt az utolsó eset, amikor rettegés fogta el az embereket, hogy Európa egyik nagy városában, Bécsben, fészke támad a fekete halál. A pestist ezuttal nem hurcolták be, hanem a császárváros közokmányának, az Allgemeines Krankenhausnak laboratóriumából fenyegette Bécs népét. Az történt, hogy a laboratóriumban egy kórházi szolgál, kit a pestisbacillussal beoltott patkányok etetésével és tisztántartásával bíztak meg, vizsgálatlanságában megfertőzte magát és tüdőpestisben meghalt. Betegségében Müller Hermann, Nothnagel tanár asszisztense, kezelte, de a pestis bacillusával ő is, az egyik ápolónő is megfertőzte magát s a betegségnek mindketten áldozatúal estek. Beszélték, hogy Müller dr., ki nem sokkal ezelőtt érkezett vissza az osztrák pestis-expedícióval Kelet-Indiából, felismerve a saját személyén tul az egész várost s az emberiség egy részét fenyegető veszedelmet, önfeláldozó cselekedetre szánta reá magát. Senkit sem engedett be magához s az alatt a néhány nap alatt, amíg élt, minden reggel kitett egy cédulát betegszobájának ajtajára: *bulletint önmagáról*, jelentve mi változás állt be állapotában s hogyan vesz rajta erőt mindinkább a gyilkos betegség. Tápláléka az a tej volt, melyet reggelenként az ajtaja elé tettek. Az utolsó cédula, melyet kifüggesztett ajtajára, ennyit mondott: „Holnap meghalok.”

És meghalt. De hősiességével és önmagának feláldozásával megmentette a járványtól Bécsét, melynek népe szívszorongva leste mindennapi jelentéseit. A bécsi pestis eset — ez volt benne a világraszóló szenzáció — elszigetelten maradt s megszűnt önmagában.

(—a)

Intelem

Ha porba sujtott a Sors bős hatalma
És minden porcikád remeg, zokog,
Emeld azonnal a fénylő magasba
Kinoktól megvonagló homlokod!

Szgd melled szembe az ádáz vesztégyel,
Sápadt arcodra szárnyaljon mosoly!
S a támadást karod ujj verje széjjel,
Hogy árnyékát se lásd többé soha!

Az Élet harcát álld meg rendületlen!
El ne lankasszon gyáva gyöngeség!
Mert minden bator, forró lendületben
A nagy Teremtő szent szándéka égl!

Ő küldt rád tested-lelked csapatát,
Hogy renyhéség ne lopja el erőd!
Az ő villámi sírod meg nem ássák,
Ha zordkeményen vivsz, mint azelőtt!

Ijedelem, bubánat meg ne törjön,
Bízzál magadban s lebirod bajod!
Tuadd: fájdalomra mindíg uj gyönyör jön
S pokol se fogja el vig kacajod!

LENKEI HENRIK